

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.97:351.74:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.14>

Ю. О. Блик

аспірант кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету

РОЛЬ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ У ЗАПОБІГАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК ВИДУ ТРАНСКОРДОННОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті здійснено дослідження ролі прикордонного контролю у запобіганні торгівлі людьми як виду транскордонної злочинності. Зауважено, що торгівля людьми – це злочинна діяльність, яка полягає в експлуатації осіб шляхом примусу, обману чи маніпулювання з метою отримання вигоди або користі, включає вербування, перевезення, передачу, укриття або прийом людей з метою експлуатації та носить транскордонний характер. Підкреслено, що формами торгівлі людьми є сексуальна та трудова експлуатація, залучення до участі у воєнних конфліктах, експлуатація репродуктивних функцій жінки, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, незаконне примусове донорство і проведення дослідів над людиною без її згоди та ін. Визначено, що причини та передумови розвитку міжнародної торгівлі людьми є складними і багатоаспектними, оскільки цей злочин виникає на перетині соціальних, економічних, політичних і культурних факторів, а тому жертвами торгівлі людьми часто стають соціально вразливі категорії населення. Констатовано, що торгівля людьми є глобальною проблемою, що щороку зачіпає мільйони людей, спричиняючи серйозні соціальні, економічні та правові наслідки, включаючи порушення прав людини, фізичну та психологічну експлуатацію, а також фінансування організованої злочинності. Зауважено, що правову основу протидії торгівлі людьми складає система міжнародних та національних нормативно-правових актів, які відіграють ключову роль у визначенні правових механізмів запобігання торгівлі людьми, притягнення винних до відповідальності та захисту прав постраждалих осіб. Визначено, що в сфері боротьби із торгівлею людьми Україна застосовує багатовекторний та системний підхід, який включає удосконалення законодавства, кримінальне переслідування злочинців, захист і реабілітацію постраждалих, міжнародну співпрацю, інформаційно-просвітницькі кампанії, контроль за міграційними процесами та взаємодію державних і громадських організацій. Підкреслено, що прикордонний контроль є одним із ключових елементів боротьби з транскордонною злочинністю та торгівлею людьми, оскільки саме на етапі перетину кордону відбувається значна частина незаконного перевезення жертв. Встановлено, що основними функціями прикордонного контролю у протидії торгівлі людьми є виявлення та ідентифікація потенційних жертв, перевірка документів, профілювання підозрілих осіб, співпраця з міжнародними правоохоронними органами, контроль транспортних засобів і вантажів, а також запобігання незаконному переміщенню людей через кордон. Закцентовано, що попри важливу роль прикордонного контролю у запобіганні торгівлі людьми, його ефективність обмежується корупційними ризиками, недостатньою підготовкою персоналу, браком технічних засобів, складнощами в ідентифікації жертв та недостатньою міжнародною координацією, що потребує комплексного вирішення.

Ключові слова: прикордонний контроль, транскордонна злочинність, торгівля людьми.

Постановка проблеми. Масштаби торгівлі людьми щороку збільшуються, проте, точні дані вказати складно з огляду на такі аспекти торгівлі людьми, як латентний характер злочину, відсутність належної офіційної статистики, різницю у підходах до визначення та класифікації злочинних діянь в сфері торгівлі людьми в різних країнах, транскордонний характер злочину, що ускладнює збір даних тощо. За обсягом кримінальних прибутків торгівля людьми посідає третє місце після нелегальної торгівлі зброєю і наркотиками та складає біля 150 млрд. доларів, а кількість жертв – понад 40 млн. осіб [1]. В Україні в період 2000-2023 рр. отримали комплексну допомогу в статусі жертв торгівлі людьми 19 954 особи [2]. Торгівля людьми має серйозні наслідки для жертв, суспільства та держави загалом, які охоплюють соціальні, економічні, правові, психологічні та міжнародні аспекти. Зокрема, для жертв торгівлі людьми наслідками є погіршення фізичного та психологічного здоров'я, соціальна ізоляція, економічна експлуатація та боргова залежність, сексуальна експлуатація, репродуктивні ризики. А для суспільства та держави – підвищення рівня злочинності, дестабілізація трудового ринку, втрата людського потенціалу, економічні збитки, підрив міжнародного іміджу, посилення міграційних криз, збільшення ризику тероризму та фінансування злочинності. Роль прикордонного контролю є надзвичайно важливою у запобіганні торгівлі людьми, оскільки саме на кордоні здійснюється виявлення та перешкоджання незаконному переміщенню осіб. Ефективний прикордонний контроль сприяє зменшенню масштабів цього виду транскордонної злочинності, запобігаючи порушенням прав людини та забезпечуючи безпеку держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При аналізі наукових джерел було опрацьовано звіти, що містять комплексний огляд проблематики, актуальні публіцистичні статті, що відображають сучасний суспільний дискурс, статистичні дані, які демонструють кількісні показники процесів та явищ, а також положення нормативно-правових актів, що формують правове регулювання відповідної сфери. Поєднання різних джерел інформації дало змогу отримати комплексне уявлення про предмет дослідження, оцінити його актуальність та визначити ключові напрями подальшого аналізу.

Мета статті полягає у дослідженні ролі прикордонного контролю у запобіганні торгівлі людьми як виду транскордонної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Роботоргівля була відома у світі з стародавніх часів, а на сучасному етапі вона набула визнається як кримінальне правопорушення «торгівля людьми». Торгівля людьми – це злочинна діяльність, яка полягає в експлуатації осіб шляхом примусу, обману чи маніпулювання з метою отримання вигоди або користі, включає вербування, перевезення, передачу, укриття або прийом людей з метою експлуатації. Нормативне визначення кримінального правопорушення «торгівля людиною» визначено у ст. 149 КК України – «Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію» [3]. Формами торгівлі людьми є втягнення у злочинну діяльність, сексуальна експлуатація (у 50 %), використання в порнобізнесі, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, залучення в боргову кабалу, використання в збройних конфліктах, примусова вагітність, примусова праця, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди та ін. Слід зауважити, що торгівля людьми – це організована злочинна діяльність, яка виходить за межі однієї країни, оскільки охоплює транскордонні перевезення людей з використанням фальшивих документів або незаконних маршрутів, здійснюється великими міжнародними організованими кримінальними мережами. Торгівля людьми характеризується тим, що відбувається без усвідомленої згоди, перетин кордону може бути легальним та нелегальним, відноситься до категорії насильницьких злочинів, жертви якого перебувають під контролем, часто позбавлені волі. Причини та передумови розвитку міжнародної торгівлі людьми є складними і багатоаспектними, оскільки цей злочин виникає на перетині соціальних, економічних, політичних і культурних факторів. До них можна віднести такі аспекти, як бідність, соціальна нерівність, безробіття, низький рівень освіти, політична нестабільність та конфлікти, корупція, неефективна правова система в сфері боротьби із торгівлею людьми, гендерні стереотипи, масова та нелегальна міграція, розвиток кібершахрайства, попит на послуги в сфері секс-індустрії, традиційне рабство, попит на дешеву робочу силу та ін. Наприклад, за оцінками Міжнародної організа-

ції міграції до повномасштабного вторгнення кожний 4 українець готовий був прийняти ризиковану пропозицію щодо працевлаштування.

Жертвами торгівлі людьми часто стають соціально вразливі категорії населення – бідні, безробітні, жінки, діти, люди похилого віку, мігранти, біженці, особи з інвалідністю. Наприклад, протягом 2022-2023 рр. в Україні потерпілими у кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми було визнано 215 осіб (92 чоловіки, 100 жінок), з них 23 дитини [4]. Також, слід зауважити, що жертвою торгівлі людьми також може стати будь-яка особа незалежно від її соціального статусу, статті, освіти, матеріального положення.

Для українців додаткові загрози в сфері торгівлі людьми зумовлюються російсько-українською війною, оскільки, такі соціальні явища як масова міграція створює додаткові передумови для торгівлі людьми. Так, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на липень 2024 р. було зареєстровано понад 6,74 млн. українських біженців в таких країнах, як Німеччина, Польща, Чехія, Велика Британія, Іспанія, Італія та ін. [5]. Значна частина українців є внутрішньо переміщеними особами в межах України – понад 4 млн., що свідчить про найбільшу з часів Другої світової війни кризи переміщення населення. Особливу загрозу для українці становить примусова депортація з тимчасово окупованих територій представниками військово-політичного російського керівництва. Так, за даними веб-сайту «Діти війни» станом на кінець 2024 р. понад 19,5 тис. дітей депортовані та/або примусово переміщені [6], а за звітами ОБСЄ у 2023 р. пошук в Інтернеті сексуальних послуг та порноматеріалів із зображенням українських жінок та дітей зріс на 600% [7].

У випадку торгівлі людьми, пов'язаної з переміщенням через кордон однієї або декількох держав та у відповідності до ролі у цьому процесі країни умовно можна поділити на країни походження (Україна, Молдова, Філіппіни, Непал), країни призначення (Німеччина, Туреччина, ОАЕ, Саудівська Аравія, США), країни транзиту (Лівія, Мексика, Болгарія, Таїланд) та країни спонсори торгівлі людьми (росія, білорусь, Куба, Афганістан, Китай, Бірма, Північна Корея та ін.). У переважній більшості випадків Україна є країною походження, зокрема, українці направляють в такі країни-призначення як Греція, Кіпр, Туреччина, Італія, Сербія, Болгарія, Китай, Канада, Німеччина та ін.

У 2023 р. за експертними оцінками основними недоліками у боротьбі з торгівлею людьми

в Україні є: скорочення кількості розслідувань, тільки 17 % засуджених торгівців людьми отримали реальні вироки, відсутність обвинувальних вироків щодо державних посадовців причетних до торгівлі людьми, скорочення кількості ідентифікованих жертв, протизаконні вимоги щодо надання додаткових доказів для отримання офіційного статусу жертви торгівлі людьми, низький рівень підготовки місцевих посадовців, правоохоронців та суддів з питань боротьби з торгівлею людьми, недостатній контроль за діяльністю агентств із працевлаштування, відсутність систематичного моніторингу дітей, евакуйованих із закладів опіки, низька ефективність механізмів захисту постраждалих від трудової експлуатації, вплив російсько-української війни на ефективність боротьби з торгівлею людьми та ін. [8].

Правову основу протидії торгівлі людьми складає система міжнародних та національних нормативно-правових актів. Вперше на міжнародному рівні було здійснено напрацювання системних підходів до боротьби із торгівлею людьми на початку ХХ ст. (Міжнародна Конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками (1910 р.), Міжнародна Конвенція про Заборону торгівлі жінками й дітьми (1921 р.) Міжнародна Конвенція про Заборону торгівлі неповнолітніми жінками (1933 р.)). Зокрема, ст. 4 Загальної декларації прав людини закріплює положення у відповідності до якого «ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах» [9]. Також, серед міжнародних НПА можна відзначити Міжнародний пакт про цивільні й політичні права (1966 р.), Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенцію ООН про боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками та дітьми (2000 р.), Протокол до неї «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї», Європейську конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми (2005 р.). На національному рівні протидія торгівлі ґрунтується на таких НПА, як: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про протидію торгівлі людьми», низка постанов Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства соціальної політики України та ін. (наприклад, Постанова КМУ від 22.08.2012 р № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії людьми»).

В сфері боротьби із торгівлею людьми Україна застосовує багатовекторний підхід (передбачає поєднання стратегії боротьби з торгівлею жінками, нелегальною міграцією та міжнародною організованою злочинністю) та системний підхід (вживаються економічні та освітні заходи, здійснюється виявлення та ідентифікація жертв, захист і реабілітація жертв та ін.).

Прикордонний контроль є одним із ключових елементів боротьби з транскордонною злочинністю та торгівлею людьми, оскільки саме на етапі перетину кордону відбувається значна частина незаконного перевезення жертв. Основними функціями прикордонного контролю у протидії торгівлі людьми є:

- підрозділи охорони кордону здійснюють перевірку паспортів, віз та інших проїзних документів, що дозволяє виявляти осіб із підробленими, недійсними документами та документами які не належать пред'явникові або тих, хто може бути жертвою торгівлі людьми;
- аналіз документів дозволяє виявляти можливі ознаки фальсифікації або невідповідність між заявленими даними та реальними обставинами подорожі;
- перевірка автомобілів, вантажівок, морських контейнерів і літаків на наявність нелегально перевезених осіб;
- використання рентгенівських сканерів, службових собак та інших технічних засобів для виявлення прихованих осіб;
- використання систем управління ризиками, що допомагає ідентифікувати потенційно небезпечні маршрути та підозрілі групи осіб;
- співпраця з авіакомпаніями, транспортними компаніями та прикордонними службами суміжних держав для обміну інформацією про підозрілі рейси чи пасажирів;
- взаємодія з Інтерполом, Європолом, FRONTEX, ООН, МОМ та правоохоронними структурами інших країн для оперативного обміну інформацією та розслідування злочинних схем;
- участь у міжнародних операціях із виявлення та ліквідації каналів торгівлі людьми;
- виявлення корупційних схем і протидія змові зловмисників;
- контроль за можливими випадками зловживання митниками або прикордонниками у сприянні незаконному перевезенню осіб;
- проведення спеціальних тренінгів щодо виявлення потенційних жертв торгівлі людьми;
- ознайомлення з психологічними ознаками страху, примусу чи незвичної поведінки пасажирів, що може свідчити про торгівлю людьми.

Попри важливу роль прикордонного контролю у запобіганні торгівлі людьми, існує низка недоліків та проблем, які ускладнюють ефективну протидію цьому явищу та потребують вирішення. Зокрема до таких проблемних аспектів можна віднести: недостатній технічний та інформаційний рівень ідентифікації жертв торгівлі; низький рівень внутрішнього контролю та слабкі антикорупційні механізми і, як результат, підвищенні корупційні ризики в сфері охорони кордону та співпраця прикордонників з кримінальними групами; обмежені технічні ресурси та технологічні прогалини (наприклад, обмежена кількість мобільних рентген-сканерів та інших засобів огляду транспортних засобів, які можуть використовуватися для прихованого перевезення осіб); відсутність єдиного правового стандарту для боротьби з торгівлею людьми у міжнародних митних процедурах та ін.

Досвід інших країн в сфері посилення прикордонного контролю щодо боротьби з торгівлею людьми показує, що ефективний митний контроль у боротьбі з торгівлею людьми базується на використанні біометричних даних та штучного інтелекту (США, Австралія), міжнародній співпраці і оперативному обміні даними (ЄС, FRONTEX), навчанні митників та впровадженні поведінкових аналізів (Канада, Україна), співпраці з авіалініями і транспортними компаніями (Канада, Австралія). Наприклад, в країнах Європейського Союзу діє Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX), яка координує спільні операції для контролю за нелегальним перевезенням осіб, в т.ч. використовує систему EUROSUR (Європейська система спостереження за кордонами) для відстеження підозрілих транспортних засобів і обміну інформацією між прикордонними службами ЄС, проводить обов'язкове навчання прикордонників у рамках програми «Anti-Trafficking Training Programme». З прикордонною службою України FRONTEX співпрацює на підставі Working Arrangement (Робочої Домовленості) та Планів оперативного співробітництва (наприклад, План на 2012-2021 рр.). Завданнями такої співпраці є «протидія нелегальній міграції та транскордонній злочинності засобами прикордонного контролю; посилення безпеки на кордонах між країнами-членами ЄС та Україною; розвиток добрих стосунків та взаємної довіри між органами прикордонної охорони на кордонах між країнами-членами ЄС та Україною» [11].

Висновки. Торгівля людьми – це злочинна діяльність, яка полягає в експлуатації осіб шля-

хом примусу, обману чи маніпулювання з метою отримання вигоди або користі, включає вербування, перевезення, передачу, укриття або прийом людей з метою експлуатації та носить транскордонний характер. Формами торгівлі людьми є сексуальна та трудова експлуатація, залучення до участі у воєнних конфліктах, експлуатація репродуктивних функцій жінки, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, незаконне примусове донорство і проведення дослідів над людиною без її згоди та ін. Причини та передумови розвитку міжнародної торгівлі людьми є складними і багатоаспектними, оскільки цей злочин виникає на перетині соціальних, економічних, політичних і культурних факторів, а тому жертвами торгівлі людьми часто стають соціально вразливі категорії населення. Торгівля людьми є глобальною проблемою, що щороку зачіпає мільйони людей, спричиняючи серйозні соціальні, економічні та правові наслідки, включаючи порушення прав людини, фізичну та психологічну експлуатацію, а також фінансування організованої злочинності. Правову основу протидії торгівлі людьми складає система міжнародних та національних нормативно-правових актів, які відіграють ключову роль у визначенні правових механізмів запобігання торгівлі людьми, притягнення винних до відповідальності та захисту прав постраждалих осіб. В сфері боротьби із торгівлею людьми Україна застосовує багатовекторний та системний підхід, який включає удосконалення законодавства, кримінальне переслідування злочинців, захист і реабілітацію постраждалих, міжнародну співпрацю, інформаційно-просвітницькі кампанії, контроль за міграційними процесами та взаємодію державних і громадських організацій. Прикордонний контроль є одним із ключових елементів боротьби з транскордонною злочинністю та торгівлею людьми, оскільки саме на етапі перетину кордону відбувається значна частина незаконного перевезення жертв. Основними функціями прикордонного контролю у протидії торгівлі людьми є виявлення та ідентифікація потенційних жертв, перевірка документів, профілювання підозрілих осіб, співпраця з міжнародними правоохоронними органами, контроль транспортних засобів і вантажів, а також запобігання незаконному переміщенню людей через кордон. Попри важливу роль прикордонного контролю у запобіганні торгівлі людьми, його ефективність обмежується корупційними ризиками, недостатньою підготовкою персоналу, браком технічних засобів, складнощами в іден-

тифікації жертв та недостатньою міжнародною координацією, що потребує комплексного вирішення.

Список використаної літератури:

1. Торгівля людьми – це не міф, це реальність! Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми. Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/torhivlia-liudmy-tse-ne-mif-tse-realnist-cherez-viinu-rosii-proty-ukrainy-zrostaiut-ryzky-torhivli-liudmy/> (дата звернення: 13.11.2024)
2. Торгівля людьми: дані представництва МОМ в Україні (січень-вересень 2023 р.). МОМ. ООН міграція. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2023-11/trafficking_in_persons_january-sept_2023_ukr-1.pdf (дата звернення: 13.10.2024)
3. Кримінальний кодекс України 05.04.2001р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.10.2024)
4. В Україні від початку війни викрили понад 250 фактів торгівлі людьми – МВС. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3794919-v-ukraini-vid-pocatku-vijni-vikrili-ponad-250-faktiv-torgivli-ludmi-mvs.html> (дата звернення: 08.10.2024)
5. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у серпні зросла майже на 40 тис. – Євростат. INTERFAX. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1020312.html> (дата звернення: 15.10.2024)
6. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2024)
7. Держдеп США вніс у список країн-спонсорів торгівлі людьми Росію та Білорусь. Суспільне. Новини. URL: <https://suspinne.media/776443-derzdep-ssa-prezentuvav-zvit-pro-torgivlu-ludmi-2024-u-spisku-rosia-ta-bilorus/> (дата звернення: 05.10.2024)
8. Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік: Україна. Офіс моніторингу та боротьби з торгівлею людьми. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf (дата звернення: 15.10.2024)
9. Загальна декларація прав людини: ООН від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.10.2024)
10. Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). Державна прикордонна служба. Офіційний вебсайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/european-border-and-coast-guard-agency-frontex> (дата звернення: 05.11.2024)

Blyk Yu. O. The role of border control in preventing human trafficking as a type of cross-border crime

The article studies the role of border control in preventing human trafficking as a type of cross-border crime. It is noted that human trafficking is a criminal activity that consists in the exploitation of persons by means of coercion, deception or manipulation for the purpose of obtaining profit or benefit, includes the recruitment, transportation, transfer, sheltering or receipt of people for the purpose of exploitation and is of a cross-border nature. It is emphasized that the forms of human trafficking are sexual and labor exploitation, involvement in military conflicts, exploitation of women's reproductive functions, adoption for profit, illegal forced donation and conducting experiments on a person without his consent, etc. It is determined that the causes and prerequisites for the development of international human trafficking are complex and multifaceted, since this crime arises at the intersection of social, economic, political and cultural factors, and therefore socially vulnerable categories of the population often become victims of human trafficking. It is stated that trafficking in persons is a global problem that affects millions of people every year, causing serious social, economic and legal consequences, including human rights violations, physical and psychological exploitation, and the financing of organized crime. It is noted that the legal basis for combating trafficking in persons is a system of international and national regulatory and legal acts, which play a key role in defining legal mechanisms for preventing trafficking in persons, holding perpetrators accountable and protecting the rights of victims. It was determined that in the field of combating human trafficking, Ukraine applies a multi-vector and systemic approach, which includes improving legislation, criminal prosecution of criminals, protection and rehabilitation of victims, international cooperation, information and educational campaigns, control over migration processes and interaction of state and public organizations. It was emphasized that border control is one of the key elements of the fight against cross-border crime and human trafficking, since it is at the stage of border crossing that a significant part of the illegal transportation of victims takes place. It was established that the main functions of border control in combating human trafficking are the detection and identification of potential victims, verification of documents, profiling of suspicious persons, cooperation with international law enforcement agencies, control of vehicles and cargo, as well as prevention of illegal movement of people across the border. It is emphasized that despite the important role of border control in preventing human trafficking, its effectiveness is limited by corruption risks, insufficient training of personnel, lack of technical means, difficulties in identifying victims and insufficient international coordination, which requires a comprehensive solution.

Key words: border control, cross-border crime, human trafficking.